

Антропологічні виміри філософських досліджень

УДК 111.12

Н. В. СКРИЦЬКА¹

¹Буковинський державний медичний університет (Чернівці), ел. пошта fedorkiv0@mail.ru, ORCID 0000-0002-1498-4747

ESSENTIA ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ ТА ОНТО-ТЕОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ МЕТАФІЗИКИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Мета роботи полягає в розкритті essential людського буття на основі історико-філософського аналізу та визначення необхідності онто-теологічної сутності метафізики, виходячи з історико-філософського контексту. Методи дослідження. Задля розкриття багатогранності людського буття використовувались такі **методи**: метод термінологічного аналізу, герменевтичний, метод класифікації, історико-філософський, діалектичний, метод систематизації, узагальнення, абстрагування, ідеалізації, феноменологічний. **Наукова новизна.** На основі історико-філософського дослідження здійснено аналіз понять essentia людського буття, виходячи не лише з метафізичної точки зору, а й з антропологічної, аксіологічної та гносеологічної. Доведено, що, незважаючи на приналежність метафізики як абстрактного знання до різних філософських розділів, все ж основним залишається звернення до теологічної (релігійної) основи як першоджерела. Адже у нашому світі жорстокості, зневаги, втрати духовних прерогатив важливим є не втратити релігійне підґрунтя та звернення бо Бога. **Висновки.** Через категорію «буття» у філософії вибудовується цілісна картина світу, що визначається єдністю усіх форм існування. Сучасне розуміння буття не може залишатись на рівні онтологічному (метафізичному) та потребує звернення до антропологічних, соціальних, моральних, духовних засад, остання з яких і визначає буттєву ціліну та основний заклик ХХІ століття. Категорію «буття» на рівні essential слід розглядати в руслі релігійних доктрин.

Ключові слова: отос, essentia, людина, метафізика, буття.

Актуальність

Буття - це найзагальніша філософська категорія, яка дана нам в мисленні та існує як абстракція в нашому розумі. Буття essentia як сутність людського буття розглядається метафізикою та має під собою екзистенційний смисл. Так чи інакше буття необхідно мусить виступати реальним процесом життєдіяльності, в якому індивід само реалізовується й залучається до дійсності. Нові виклики суспільства зумовлюють необхідність розгляду поняття «буття» на новому рівні.

Мета

Мета дослідження полягає в розкритті essential людського буття на основі історико-філософського аналізу та визначенні необхідності онто-теологічної сутності метафізики, виходячи з історико-філософського контексту.

Виклад основного матеріалу

Розпочинаючи розмову про філософські уявлення щодо найзагальніших властивостей людини та людського світовідношення, передусім слід з'ясувати зміст понять «essentia» та його взаємозв'язок з «existentia» як необхідних умов визначення людського буття. Отже, «essentia» у філософії означає сутність, «existentia» ж перекладається як існування. М. Гайдеггер, наприклад, у своєму «Листі про гуманізм» визначає поняття «essentia» як можливість.

Однак, чи не найважливішу роль при розгляді даних понять відіграла середньовічна філософія?! Так, у метафізичній концепції Ф. Аквінського з'являється чітка інтерпретація двох понять - «сутність» (essentia) та «існування» (existentia). При цьому, філософ до поняття «існування» відносить і поняття «esse», тобто буття. Сутність - це все те, що окреслено у дефініції (significator per definitionem). Разом із сутністю Ф. Аквінський веде мову про суте. Ці поняття необхідно мусять виражатися через дієслово «бути» (ens), які об'єднують дані поняття.

Антропологічні виміри філософських досліджень

Ми ж звернемося до поняття «essentia» в значенні можливості людини осмислити власне буття як з точки зору релігійних доктрин, так і зі сторони філософських настанов. Адже сутність людини виступає як «одна-єдина та уявляється як щось незалежне від розмаїття конкретних індивідуальностей та від їх перебування у просторово-часових вимірах» [7, с.145]. Слід відзначити, що всі традиційні філософські уявлення про людину розглядали людську сутність як таку, що передусе існуванню. Усі класичні витлумачення людської сутності, засновані на пошуках «найпершосутності», мають платонівське підґрунтя. Так, «есенційна» призма проявляється у платоновому світі ідей, де, на його думку, перебувають першосутності речей або «першообрази», які формують уявлення про ідеальну державу. Як найдосконаліша сутність, така держава є незмінною, відхід від неї (сутності) супроводжується деградацією суспільства та його виродженням.

З цього нібито випливає, що сутність пов'язана з історизмом, який звернений у минуле та тяжіє до майбутнього. Тоді всі реальні держави можна розглядати як поступове, але неухильне наближення до ідеальної першосутності держави. Відповідно, реальну людину, сутність якої шукають, можна сприймати як неповне втілення ідеальної першосутності людини або її поступове наближення до такої першосутності.

Однак, «essentia» як ідеальне поняття належить сфері метафізики, та й досліджувалась вона в метафізичних доктринах епохи Античності Платоном та Арістотелем, середньовічних схоластів (Ф. Аквінський, Д. Скот, В. Оккам, М. Екхарт та ін.) та філософів Нового часу, наприклад, Р. Декартом чи у Новітній філософії М. Гайдеггером.

Поняттями метафізики як науки про абстракції виступають поняття «сущє», «сутність», «існування», «ніщо», «субстанція», «матерія», «форма», але найважливішим поняттям є «буття», яке за своїм характером та обсягом відрізняється від усіх інших понять. Ф. Аквінський, наприклад, визначає буття як перше з усіх понять (*ens ut primum cognitum* - буття як перше, що пізнається). Сутність, яка нам да-

на як абстрактна можливість щодо реалізації людського потенціалу, категорія «буття», яка створює й формує буттєвість людини, виходячи тим самим на новий рівень абстракції, – все це вивчається й розглядається метафізикою. Найвищим рівнем абстракції, для прикладу, виступають загальне поняття буття (*ens commune*), яке має найбільшій («нульовий») зміст, найширший обсяг і стоїть навіть вище самої субстанції.

Ще Арістотель вів мову про фізичну, математичну та мета фізичну абстракції. Для нас найважливішою є остання – метафізична, оскільки вона дозволяє виходити на будь-яку «буттєвість» та позбавлена різних детермінацій, індивідуальних та видових рис тощо.

Цінність метафізичних абстракцій насамперед в тому, що вони дозволяють виявити буття як буття. З цього випливає, що ми можемо вийти на онтичні властивості буття. Так, наприклад, якби Сократ чи Платон не існували, то вони не мали б жодних особистих чи загальнолюдських рис (наприклад, зовнішні риси людини, характер, темперамент тощо).

Польський філософ Станіслав Ковальчик високо цінував метафізичну абстракцію. Він вважав, що вона «проминає так звану матерію окрему і матерію загальних конкретних енів». Однак, насправді вона не нехтує жодними акцидентальними рисами. «Така абстракція, – пише філософ, – не проминає жодного елемента, а осягає цілісність речі в аспекті буттєвості...» [7, с. 42].

Під буттям розуміють найзагальнішу категорію, вище чи ширше якої ніщо не може бути. Так, наприклад, середньовічний схоласт Дунс

Скот під категорією «буття» розумів щось одностороннє та несуперечливе, і яке є загальним для всього – «від каменя і до Бога». Така буттєвість (в значенні найбільш загального поняття) осягається лише актом інтелекту; будучи несуперечливою, буття не має в собі жодних детермінацій. В даному випадку, коли ведемо мову про буття, то виражаємо тільки форму як зовнішній виразник буття, яка є сама в собі несуперечливою. Всі детермінації знаходяться поза буттєвою формою. Через п'ять століть Ге-

Антропологічні виміри філософських досліджень

гель прийде до подібної концепції буття.

Чи може буття розглядатись в руслі існування (existentia), виходячи зі стану сучасної метафізики? Може, оскільки в сучасній метафізиці «бути буттям» означає «бути існуючим буттям», «оскільки лише реальне існування зумовлює дійсність (реальність) кожного буття» [2, с.56]. Джерело реальної буттєвості міститься в акті існування. Бути, як вважала вся середньовічна філософія, означає існувати. Буття тотожне існуванню. Однак є різні види буття, які слід розрізняти. «Існування будь-якого буття, – як зазначає В. Гусев, – зв'язане його змістом, є для змісту єдиним актом, і коли (для прикладу – авт.) Іван, Марія, кіт, дерево цей світ втратять, то через це перестане бути реальним буттям» [2, с. 60]

Сучасна метафізика долає монізм Дунса Скота, який зводив буттєвість до самого змісту. З цього приводу Е. Жільсон пише так: «Натомість складене буття в аспекті змісту і в аспекті існування, пропорційного до цього одиничного змісту, виключає усякий монізм, тому що бути реальним буттям означає бути буттям складеним. Буттєвість, що дається нам у чуттєвій емпірії, на підставі якої ми розуміємо всю дійсність, є буттєвістю складеною, а відтак плюралістичною» [3, с.320].

У сучасній метафізиці самостійне буття – це те, яке є суб'єктивним буттям або суб'єктом. Воно необхідно пов'язане зі субстанцією. Субстанція – це таке буття, яке існує саме в собі і через себе. Іноді субстанція є синонімом сутності, іноді – природи. У грецькій мові субстанція називається *ousia* (усія), що дослівно означає майно, яке може бути предметом судових спорів. Як відомо, ще Арістотель з-поміж десяти категорій першою визначив субстанцію, а всі решта трактував як її акциденції. Лише субстанція володіє самостійним існуванням; акциденції ж перебувають у субстанційному буття та не можуть існувати самостійно. І тому взаємозв'язок між субстанцією та буттям є важливим та актуальним на сьогодні.

Яке ж відношення субстанція та акциденції мають до буття? У метафізиці це трактується таким чином: все, що є буттям, визначається в субстанційний чи в акцидентальний спосіб. Або: усе, що існує, існує або в собі, або в чо-

мусь іншому.

Буття, як відомо, є детермінованим у собі змістом, що існує реально, таке визначення буття розуміє його таким, яким воно є насправді.

Субстанція ж не є безпосереднім предметом пізнання: вона пізнається не безпосередньо, а через дію акциденцій, які, зі свого боку, без субстанції не мали б підстави буття.

Акциденції змінюються у субстанції. Сама ж субстанція тотожна акциденціям. Акциденції наділені змістом буттєво неповним, залежним від субстанції, і тому їхнє існування є несамостійним, вторинним.

Проте, як відзначає сучасна метафізика, існування субстанції без акциденцій можливе, якщо ми маємо справу зі «збідненим» філософією і ставить питання про божественні основи буття. Про це свідчить вся західна філософська думка. Кожен компонент є предметом таких філософських дисциплін як раціональна космологія, раціональна психологія та раціональна теологія. Всі вони утворюють систему метафізики.

Бог як духовно-ідеальна основа буття людини і світу є необхідним елементом філософського світогляду та метафізики як теоретичної основи. Для метафізики Бог є не що інше як Абсолют, тобто вища логічна категорія, теоретичний принцип, що впорядковує системи філософського світорозуміння, осягнення буття всіх речей і світу. Августин в свій час представляв Бога як абсолютно істинне і найвище буття (*summum essentia*), наголошуючи на самодостатності та незалежності Його існування, оскільки будь-яке інше буття існує лише завдяки його діяльності. Бог також є і найвище благо: «Благо абсолютно найвище, вище якого ніщо не може бути, ні навіть у помислі існувати» [4, с.89].

На незбагненності сутності Бога вказував Ф. Аквінський. Хоча в Бозі сутність та існування збігаються, все ж ми не можемо апріорно стверджувати факту його існування. Щоправда, як вважав мислитель, для того, хто міркує про Бога, не виникає жодних проблем, оскільки саме буття Бога є чимось очевидним і зрозумілим.

Буття, яке є відправною точкою метафізики,

Антропологічні виміри філософських досліджень

за словами Д. Скота, необхідно пов'язане з Богом. Звідси випливає, що метафізика може і повинна ставити проблему Бога. Адже Бог не існує поза межами фізичного світу, а є всередині самого існування. Якщо поняття Бога розглядати окремо, то Він (Бог) все ж залишиться в природі, незважаючи на те, що сама природа існує через Бога. В свій час філософ наголошував на необхідності взаємодії метафізики та теології.

Слід відзначити, що вся онтологія Середньовіччя була теологізованою. А тому Бог як Творець і причина всього існуючого, це першосутність, від якої залежать всі інші сутності. А тому метафізика була зведена до теології «як науки про першосутність, до якої всі сутності прив'язані як до причини свого буття» [7, с. 145]. Мабуть чи не найбільше поняття «esse», «essentia» проявляється в Середньовіччі. Адже сутність Бога проявляється задля самої сутності. Задля виходу на різні соціальні практики, створення духовних граней людини, сутність Бога зводиться до існування. Сутність та існування збігаються лише в Бозі. Пізнати ж Бога як сутність через певні модуси конкретного існування ми не можемо, оскільки їх там немає. Отже, про Бога ми вправі казати, що Він просто є, і не можемо пояснити того, чим Він є.

Слід зауважити, що суперечки про сутність та існування, які пронизали всю середньовічну філософію, вилились в тенденції, що піддають сумніву принцип єдності теології та метафізики. І першим, хто виступив за послідовне розмежування філософії і теології, був Д. Скот, який вказував на необхідності уточнення самих суперечок. Метафізика не може доводити свої начала чи спростовувати поняття, але вона може дискутувати з еретиками, збігаючись з теологією.

В свою чергу, як відзначає Е. Жільсон, «томістське поняття «esse» є по суті по межове поняття. Це «ultima Thule» метафізики, основа метафізики на всі часи» [3, с. 162].

Буття є однакове як на рівні Бога, так і на рівні створеного ним світу. Тому й існування не слід виділяти в особливий аспект реальності. Адже у реальності існують лише здійснені сутності, а основою таких сутностей виступає

Бог, який є сущим та містить у собі всі характеристики як можливості (потенції), так і існування.

Безкінечність буття Бога є необхідною, тоді як конечне буття такою необхідністю не володіє. Тому поняття безкінечного недостатнє для розуміння божественного. Це свідчить про те що між філософією та теологією немає гармонії, і немає суперечності.

Предметом філософії виступає буття як суще, оскільки все зводиться до нього й виводиться з нього. Тому філософський метод є раціонально-доказовим та ґрунтується на логіці. Предметом теології є віра, що базується на Одкровенні.

Цілком виправданою є думка про те, що філософія за своїм предметом збігається з релігією, а Бог є предметом філософського знання. І це зрозуміло, оскільки філософія, як і релігія, є певною формою світогляду і має своїм предметом світ як завершене в собі ціле. Однак способи їхнього усвідомлення Бога різні. Так, часто-густо «філософський Бог» немає нічого спільного з «Богом релігійним». Головна відмінність в тому, що Бог у філософії є предметом розуміючого пізнання, результатом логічних міркувань, тоді як у релігії Він є предметом віри і осягається не розумом, а серцем. Наприклад, у своїй «Метафізиці» Арістотель представляє Бога як таку форму буття, без якої не може бути завершений космос. Бог - це загальна форма світу, в якій реалізується його найвища дійсність. Така форма розглядається філософом як загальна ціль та причина руху світового цілого. Також Арістотель розглядає Бога як логічне поняття або як мислення, спрямоване на самого себе, або ж як Нус чи Світовий розум. З цього слідує, що Бог як першодвигун і мета немає нічого спільного з духовними потребами людини і ніщо інше є основою арістотелівського учення про Бога.

Метафізика Ф. Аквінського є, по суті, ученням Арістотеля про буття, пов'язана з природничо-науковими пошуками. Тоді як схоласт всю свою філософію підпорядковує меті богопізнання, то з цього слідує, що загальне не дане безпосередньо людському розуму ні щодо пізнання Бога, ні щодо пізнання одиничних ре-

Антропологічні виміри філософських досліджень

чей. Існування ж загального не заперечується, проте його останнім джерелом може бути лише трансцендентний розум Бога. Найвищим проявом загального є сутність, якою володіє все існуюче, починаючи з Бога і закінчуючи одиничним буттям та існуванням кожної речі. Між сутністю та існуванням існує відмінність.

Спираючись на аристотелівське тлумачення «першодвигуна» та «першоматерії», середньовічний номіналіст В. Оккам доводив, що одиничні речі - це єдина реальність, котра існує незалежно від людського розуму. І саме одиничні речі повинні стати предметом пізнання. Бог спочатку своєю волею творить речі, а вже потім у його розумі виникають ідеї як репродукції цих речей, тобто як уявлення, вторинні по відношенню до одиничних індивідуумів.

Відповідно, людське пізнання має справу лише з одиничними речами, котрі самі тільки і є реальним сущим. Під суб'єктом або суб'єктивним буттям В. Оккам розуміє «реально існуючу одиничну річ, а об'єктом, або об'єктивним буттям – предмет знання, який існує лише в розумі того, хто пізнає» [3, с.189]. З цієї точки зору сутність втрачає своє значення самостійного сущого, котрому належать акциденції.

Слід наголосити на тому, що В. Оккам веде мову не про взаємодію віри і знання, а про відмінність, яка існує між ними. Світ, створений Богом, складається з індивідуальних елементів, які слід впорядковувати за допомогою абстрактних понять. Основою емпіризму у В. Оккама є інтуїція.

Розглядаючи буття як можливість в руслі метафізики, не можна не наголосити на відомій «бритві Оккама», яка виступає в якості методологічного принципу. Відома теза Оккама «Не слід примножувати сутності без необхідності» руйнує попередню метафізику.

Справді, метафізика стає непотрібною, оскільки кінчене й безкінечне, реальне і потенційне зв'язані самим актом божественної волі. Всі речі ми пізнаємо з досвіду. То ж можна сказати і про кінчену причину.

Відзначимо, що у відповідності з новим ученням про буття й сутність у Середньовіччі формується й нове уявлення про природу розу-

му, який пізнає. Якщо в схоластиці до Ф. Аквінського предметом всезагального й необхідного знання є субстанції, то, згідно В. Оккама, пізнання повинно бути спрямоване не на сутність речей, а на одиничну річ. Таким є інтуїтивне пізнання. І це тому, що ми пізнаємо не субстанції, а акциденції. Знання тлумачиться як встановлення зв'язку між акциденціями. Така можливість, до слова, реалізувалась в англійському емпіризмі та в трансценденталізмі І. Канта. Саме тут відбувається перегляд найвідомішого принципу аристотелівської метафізики, який проголошує, що сутність (субстанція) є умовою можливості відносин.

Роль В. Оккама в метафізиці полягає в тому, що саме він сприяв тому, щоб стара онтологічна лінія знову ожила. Онтологія звертається до теорії пізнання (емпіризму).

В той же час нову онтологічну систему вибудовує Н. Кузанський. Вона базується на аристотелізмі та саме з неї починається новий відлік філософського мислення в цілому і метафізики зокрема, яка орієнтувалась на вивчення природи й загально космологічних проблем.

У філософії Н. Кузанського Бог як абсолютний максимум взагалі перебуває за межами знання. Тобто абсолютне буття незбагненне, але дозволяє осягати все інше. Отже, повинна бути сама можливість існування буття. А це й говорить про абсолютну необхідність буття, хоча б як припущення. Отже, є тільки те, що може бути і буття нічого не додає до цього. Граничні протилежності буття і небуття сполучає абсолют. Буття є лише одним з максимальних імен Абсолюту. Бог перебуває поза межами буття і небуття. Він вище них і самого буття.

Кузанець наголошує й на тому, що якщо «бути» і «творити» співпадають, то Бог переходить у ніщо. Отже, згідно мислителя, Бог «є ніщо й одночасно все», тобто його граничні характеристики збігаються; максимум, доведений до межі, тотожний мінімуму.

Н. Кузанський розвиває всі розділи онтології, включаючи посилений інтерес до людського буття, щоправда в пізнавальному модусі. Можна сказати, що в його

Антропологічні виміри філософських досліджень

метафізичних працях закладені основи всіх систем, яким було призначено прорости в період розквіту класичної європейської метафізики з її акцентом на антропологізм.

З цього слідує, що середньовічна метафізика досягла значних успіхів у вирішенні проблеми буття. І якщо філософія – теоретична дисципліна, то теологія – практичні знання про те, як спрямовувати людську волю для виконання тих положень, які спрямовані віровченням.

Таким чином, розвиток метафізичної проблематики епохи Середньовіччя стає можливим в межах схоластики. Метафізичне мислення виявляє себе в реалізмі та номіналізмі

Однак, розглядаючи можливість людського буття в руслі метафізики, основний акцент робиться не на онтології, а на теології. Єдність онтології та теології, тобто метафізики як онто-теологічної сутності філософії і стає основним об'єктом критики з боку представників постмодерністської філософії. Основним компонентом критики є атеїзм. Оголосивши про смерть Бога, Ніцше, наприклад, заявив, що нігілізм є закономірним кінцем метафізики. Необхідність подолання метафізики (а особливо ця тенденція проявила себе у ХХ столітті) є леймотивом міркувань про крах абсолюті, про де секуляризацію сучасного життя тощо.

Хоча історія філософії знає чимало прикладів щодо недовіри релігійним уявленням про Бога, і найголовніша вада – антропоморфізм. Ще античний філософ Ксенофан стверджував, що люди вигадали собі богів за власною подобою, і якби коні вміли малювати, то намалювали б богів, подібних собі.

Р. Декарт використовував Бога для обґрунтування наукового методу та механічної фізики. Бог Декарта – це Бог «геометричних істин», який не здатен задовольняти релігійні потреби людини, оскільки нічого не промовляє серцю. І якщо у релігії Бог виступає як живий Бог, Творець, який милує і карає, то у філософії Бог є лише абстракцією, трансценденцією, який нічого немає спільного з духовністю людини.

Б. Спіноза теж, протиставляючи філософії релігію, звинуватив останню в тому, що вона викривлює образ Бога, оскільки наділяє його суто людськими характеристиками – бажання-

ми, пристрастями, цілями тощо. І це зрозуміло, адже релігія – це зв'язок людини з Богом; вона визначає абсолютне буття у відношенні до людини. Натомість філософія прагне збагнути Бога таким, яким Він є, у його відношення до самого себе або до Природи. Лише філософія, опираючись на розум, вважав голландський філософ, знає істинного Бога.

Отже, підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що релігійна теологія ґрунтується на вірі, а сама віра має емоційно-афективну природу. Для релігійної свідомості Бог наділений розумом, волею, почуттями; дарує людям втіху і спасіння. Тоді як метафізичне учення про Бога має раціональний характер, ґрунтується на розумі і є продуктом логічних міркувань. Тому теологія може розглядатись як релігійно-філософське учення про Бога.

Буття людини не просто означає її існування, а й розкриття певного способу існування людини в культурі, створеної шляхом духовно-практичного освоєння людиною оточуючої дійсності. Таким чином буття виступає як реальний процес життєдіяльності, в якому людина через різні соціальні практики перетворює зовнішній світ на умови і засоби його саморозвитку, й тим самим створює себе як суб'єкта соціальної дійсності.

Разом з тим, через категорію «буття» у філософії вибудовується цілісна картина світу, яка визначається єдністю людини та інших форм існування матеріальних предметів та духовних явищ. Отже, з одного боку, – буття, орієнтоване на духовну сферу (сутність Бога, наприклад), конституює гармонійний синтез всіх рівнів антропо- буття. Осередком цілісності виступає тілесність людини, яка стає засадою єдності Людини та Універсуму, мікро- і макрокосмосу. Саме тілесність за своєю природою сягає онтичних засад антропо-буття. З іншої сторони, – зміст буття досягається через дослідження окремих структур, проявів і форм усього суцього.

Сучасна метафізика основним об'єктом метафізичного освоєння дійсності, окрім категорій «сущє» та «єдинє», вводить поняття «буття» як єдність смислових моментів. А тому ми вправі вести мову про онто-теологічну сутність. Виходячи з того, що метафізика мис-

Антропологічні виміри філософських досліджень

литься як особливий тип раціонального дискурсу, вона, разом з тим, досліджує граничні концепти, які мають ідеальний статус.

Складність та завдання сучасної метафізики якраз і полягає в тому, щоб вийти за межі реального, видимого світу, «переступити» через усе фізичне та цим самим здійснити трансценденцію. «У метафізичному розумінні трансценденція, – як пише В. Гусєв, – це перехід із царини чуттєвого досвіду (природи) у царину, розташовану за нею» [2, с.23].

Закономірним є те, що в межах метафізики перш за все розробляється онтологічна проблематика, та й сама метафізика протягом довгого часу збігається з онтологією. Сам термін, пов'язаний з Арістотелем та введений Андроніком Родоським у III столітті до н.е. буквально означає «після фізики».

Метафізична категорія «буття» в сучасному розумінні пов'язана з критерієм істинності та моральності. Буттєва багатомірність людини сучасної «з необхідністю викликає урізноманітнення та рівноцінність виявів людського світовідношення, а саме те, що визначається як принцип плюралізму людських вчинків, думок, соціальної поведінки тощо. Невідповідність сутнісного буття людському та, водночас, одноманітність буття, зрідненість є загрозливим як для культури, так і для людського існування.

Слід відзначити, що серед теоретиків постмодерну така проблематика опрацьовувалась у працях Ю. Крістевої, однієї із лідерів французької групи пост-структуралістів. У своїй праці «Полілог» автор дійшла висновку, що постмодерн треба розуміти не як заперечення, а як плюралізацію раціональності. Ю. Крістева відзначає, що для людини сучасної епохи важливим є можливість існування множинності соціальних, культурних та пізнавальних практик.

Разом із виявами світоглядних та соціальних змін сучасності постає необхідність осмислення багатомірності людського буття, виявити його метафізичні інтенції як в межах філософської антропології, метафізики, так і гуманітарного знання в цілому. З цього ми необхідно наштовхуємось на особистісне існування людини, її спів-буття з іншими людьми,

визначаємо специфіку соціального буття людини, формуємо певні уявлення щодо їх минулого та майбутнього.

На думку О. Больнова, предметом дослідження філософської антропології має бути людина в її цілісності. Для цього сутнісні аспекти людського мають розглядатися як принципово рівноправні, а також слід розуміти сутність людського не у зіставленні з чимось позалюдським (наприклад, тваринний світ), а стосовно самої людини.

Однак, крізь призму ідей повертаючись до проблематики нашого дослідження, а саме до *essentia* буття, де *essentia* розглядається як сутність, спробуємо вказати на екзистенційну властивість «бути закинутим» у цей світ. На цьому неодноразово наголошували М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр та інші екзистенціалісти, метою яких було описання буттєвості людини у безкінечній напруженості між кінечним та безкінечним, тваринним (природним) та духовним світом. Своєрідним осередком антропологічної та метафізичної проблематики є питання про само прийняття людини, тобто як «втерпіти» саму себе (не втратити себе), оскільки ти уже закинутий у буттєвий вир даності. Це і є по суті пошук людиною обґрунтування свого буття в цілому, його смислу, це надлишкове питання про те, як може бути таке, що вже є, або реалізація винятково людської потреби стати ще раз тим, чим уже є.

З цього випливає наступне: людина як вільна та мисляча істота не може позбутись безвиході та даності буття. Її освіченість та обізнаність в усіх створених нею речах є безсилями Вищою волею. Що ж приходить на зустріч та на допомогу розгубленій істоті? Абсолютно чисте буття у своїй найбіднішій («нульовій») абстракції, чи, може, буття як найзагальніше поняття? Допомога пов'язана з релігійним досвідом, який постає як максимально людинозберігальний досвід життя в напруженні. «У світоглядно-теоретичному плані центральна релігійна ідея Бога, що творить світ і людину, викликає буття з небуття, являє собою спробу універсального антропоморфно-іраціонального зняття проблем само започаткування та саморозвитку світу, його

Антропологічні виміри філософських досліджень

спонтанно індетерміністичних моментів» [7, с.105-106].

Цікавим є те, факт напруженості людського буття ми зустрічаємо ще в Августина. Цю напруженість філософ визначає через самопізнавальну спрямованість, пошук людиною самої себе. Саме через занурення у власне «Я» формується діалог з людиною та Богом. Не останню роль при цьому відіграє проблема свободи волі, що збагачує морально-етичну складову людського духового потенціалу.

Діалектика свободи волі як певний стрижень взаємовідносин людини й Бога розкривається у взаємодії добра і зла, закону і благодаті, проблемі негативної та позитивної свободи (Ж.-П. Сартр).

Незаперечним надбанням антропологічних уявлень, що формуються в рамках християнського світогляду, є ідея об'єктивної необхідності людської істоти, яка співвідноситься з божественною сутністю, досконалістю Бога тощо. Ця ідея дещо з іншої сторони була розкрита С. Франком, Бердяєвим, Шестовим. Вони стверджували, що не тільки людина не може обійтись без надсвітової особистості Бога, але й сам Бог потребує людину з її індивідуальністю задля ствердження власної досконалості.

Сучасний субстанційний характер онтологічної метафізики полягає не просто у взаємозв'язку Бога і людини, а в ідеї боголюдини, яка й відкриває реальну можливість антропологічного аналізу християнства та критики радикалізму релігійного ідеалу взагалі. Ідея боголюдини не передбачає розрив між теїзмом та атеїстичними уявленнями про світ, а навпаки, втілена у Новому Завіті, є позадосвідною спробою подолати будь-які внутрішні суперечності, які перешкоджають гармонійній взаємодії людини і світу.

Можна погодитись і з тим, що релігійний чи ірраціонально-містичний підхід є єдино можливим способом запобігання невизначеності людського буття. Релігія стає єдиною основою як в обмеженості наших природних здібностей, так і в безмежності їх, оскільки «йдеться про єдину основу такого, яке пізнається, і пізнавальної спроможності, рішення яке приймається, і здатності до вільного волевиявлення, буття прекрасного, і здатності до зами-

лування прекрасним, про ту основу, котра як першопричина охоплює все – і субстанційне буття, й окремі акти-події» [7, с.108-109].

Отже, розбудова сучасної категорії буття на рівні *essentia* можлива як в екзистенційному руслі, так і на метафізичному рівні. Не може обійтись поняття «буття» і без пізнання. Загальне невизначене поняття лежить в основі пізнання і входить у розуміння всякої ідеї. Навіть *esse commune* Ф. Аквінського не виключає існування у людському пізнанні будь-якої форми інтелектуальної інтуїції. Все інтелектуальне пізнання, згідно Ф. Аквінського, проходить через уяву, яка сприймає дані зовнішніх почуттів. А тому, коли інтелект пізнає, найпростіша ідея буття і суцього є результатом абстрактного походження.

Сучасний рівень розгляду буття розуміє його як не лише універсальну присутність в усьому, але, як вважає Анджело Крешіні, який присвятив дослідженню метафізики дві праці – «Повернення буття» та «Загадка буття. Вступ до повної метафізики», буття «повертається до істот свідомістю відсутності, і ця свідомість є коренем усіх негараздів, через яку потерпають істоти, у яких Буття присутнє. А тому тут, у свідомості, не лише можливе, але й необхідне його повернення» [8, с.261].

Досліджуючи те, як буття з'являється на світ, А. Крешіні розглядає буття в метафізичній, релігійній, моральній та естетичній свідомості. Буття, яке належить метафізичній свідомості, філософ називає «миттєвою і однозначною вічністю», «існуючою безкінечністю».

Разом з тим, А. Крешіні звертається до опису онтологічного значення релігійної, моральної та естетичної свідомості. Значення релігійної свідомості характеризується цілковитою довірою вірі як основного компонента релігії. Однак, важливий момент А. Крешіні: буття завжди залишається невичерпним, і не лише у метафізичній свідомості, а у релігійній, естетичній та моральній. «Насправді, – пише А. Крешіні, – Буття зі своєю трансценденцією ніколи не може бути скінченою свідомістю, а тому й мислення, яке намагається його збагнути і побачити частинно, не може його запламувати. Але є певним і те,

Антропологічні виміри філософських досліджень

що невідкладним завданням всякої усвідомленої свідомості, яка вже закладена у самій своїй субстанції, є пошуки Буття і надання можливості, щоб будь-хто міг його свobodно дошукуватись, щоб безнастанно зменшувати віддаль, яка відділяє її від Нього: бо його трансценденталія є насправді тільки надлишком іманентності» [8, с. 263].

Буття ніколи не можна побачити самого в собі, а лише в уяві та у втаємниченості. Зусилля метафізика спрямовані на те, щоб вихопити буття із його приховування. Тут не зайвим є звернення до історичного процесу, який, хоч і прогресуючий, але завжди частковий вияв буття.

Таким чином, буття потрапляє в онтологічну трансцендентальність, яка поділяє у безкінечній якісній відмінності, що відрізняє буття від сущого, а не просто буття від свідомості.

З цього випливає поняття історичності метафізики. Зрозуміло, що в кожному випадку суб'єктом метафізики є людина, але сама метафізика є «тим зусиллям, яке обертає на дійсність це буття для того, щоб розбити ланцюги історії» [8, с.263].

Важко тут не погодитись з Арістотелем, який перелічив характерні ознаки метафізики (універсальність, теоретичність, складність, божественність, перша філософія) та виділив найосновніші – лідерство і трудність. Хоча лідерство не слід розуміти як панування у практичному порядку, а як пріоритет у спекулятивному. Її теоретичний пріоритет не містить жодного зухвальства чи примусу. Метафізика – це мирне, а не насильницьке знання, якого вона прагне винятково задля любові до істини, а не задля бажання владарювати. Метафізичне знання завжди далеке від будь-якого маніпулювання чи прагматики.

Метафізика, по суті, розглядає буття таким, яким воно є насправді. Метафізика – це теорія, яка зорієнтована на буття, на дійсне із споглядально-пізнавальною метою без намірів панування.

Трудність є наступною важливою характе-

ристикою метафізики. Оскільки метафізичне знання уже містить у собі пошук істини, то це само собою наштовхується на труднощі. Велич метафізики може проявитись лише тоді, коли створюється унісон культур та цілісність свідомості. Не випадково її ще називають «найшляхетнішою діяльністю духу у сфері знання» [8, с.70].

Наукова новизна

На основі історико-філософського дослідження здійснено аналіз понять *essentia* людського буття, виходячи не лише з метафізичної точки зору, а й з антропологічної, аксіологічної, соціальної, гносеологічної. Зроблено спробу показати цілісність вищезазначеного поняття, виходячи з потреб сучасного суспільства та буттєвості самої людини.

Висновки

Через категорію «буття» у філософії вибудовується цілісна картина світу, яка визначається єдністю індивіда та інших форм існування; буття, яке розглядається метафізикою, в феномені людини, людської свободи, буттєвості (в значенні цілковитої екзистенції) не може нею обмежуватись. А тому сучасне розуміння буття виводить нас на антропологічний, аксіологічний, пізнавальний та теологічний (релігійний) рівні. Осередком їх цілісності виступає людина як основа єдності мікро- і макрокосмосу.

Сучасна дійсність зводить нанівець поняття онтосу як першопочаткового зв'язку між людиною та природою. Задля гармонії та цілісності всіх процесів макрокосмосу, людського буття слід вести мову про рівень антропо-буття як його належності до всіх видів буття.

Категорію буття на рівні *essentia* слід розглядати в руслі релігійних доктрин, божественної сутності.

Сучасне розуміння буття являє собою онто-теологічну сутність як вияв приналежності до Бога.

1. Аквинский Фома. Сочинения /Ф. Аквинский. – М.: Едиториал УРСС, 2013. – 264 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Антропологічні виміри філософських досліджень

2. Гусев В.И. Вступ до метафізики: Навч. посібник / В.И. Гусев. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
3. Жильсон Э. Философия в средние века: От истоков патристики до конца XIV века / Э. Жильсон. – М.: Культурная Революция, 2010. – 678 с.
4. Кондзьолка В. Історія середньовічної філософії: Навч. посібник / В. Кондзьолка. – Львів: Світ, 2001. – 320 с.
5. Корет Э. Основы метафизики / Э. Корет. – К.: Тандем, 1998. – 245 с.
6. Попов М.В. Філософія релігії: Навч. посібник для вузів III – IV рівнів акредитації / М.В. Попов. – К.: ЕКМО, 2013. – 316 с.
7. Табачковский В. Філософія. Світ людини / В. Табачковский. – К.: Либідь, 2012. – 430.
8. Батіста Мондін. Онтологія і метафізика / Б. Мондін. – Жовква: Місіонер, 2010. – 284 с.
9. Gilson Etienne. History of Christian Philosophy in the Middle Ages / E. Gilson. – New York: Random House, 1954. – 829 p.
10. Парадигма тілесності у смислотворчому процесі духовних практик [Електронний ресурс] / А.О. Осипов. – Режим доступу: <http://knowledge.allbest.ru/philosophy>

Н. В. СКРЫЦКАЯ¹

¹Буковинский государственный медицинский университет (Черновцы), эл. почта fedorkiv0@mail.ru, ORCID 0000-0002-1498-4747

ESSENTIA ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТИЯ И ОНТО-ТЕОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ МЕТАФИЗИКИ: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ КОНТЕКСТ

Цель работы заключается в раскрытии *essentia* человеческого бытия на основе философского анализа и определение необходимости онто-теологической сущности метафизики, исходя с историко-философского контекста. **Методология.** Ради раскрытия многогранности человеческого бытия использовались такие **методы**: метод терминологического анализа, герменевтический, метод классификации, исторический, философский, диалектический, метод систематизации, абстрагирования, идеализации, феноменологический. **Научная новизна.** На основе историко-философских исследований осуществлено анализ понятий *essentia* человеческого бытия, исходя не только с метафизической точки зрения, но и с антропологической, аксиологической и гносеологической. Доказано, что, невзирая на принадлежность метафизики как абстрактного знания к разным философским разделам, все ж главным остается обращение к первоисточникам. Ведь в нашем мире жестокости, пренебрежения, потери духовности главным есть не потерять духовную почву та обращение к Богу.

Ключевые слова: онтос, *essentia*, человек, метафизика, бытие.

N. V. SKRYTSKA¹

¹Bukovinian State Medical University (Chernivtsi city), e-mail fedorkiv0@mail.ru, ORCID 0000-0002-1498-4747

ESSENTIA OF HUMAN BEING AND ONTO-THEOLOGICAL ESSE OF METAPHYSICS: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL CONTEXT

The purpose of research is to show essential of the human being on the level of philosophical analysis, and to define the necessity of ontho-theological essence of metaphysic on the basis of the historical and philosophical context. **Methodology.** For the sake of disclosure multifacetedness human being used such **methods**: the method of terminological analysis, hermeneutic method, a method of classification, historical method, philosophical

Антропологічні виміри філософських досліджень

method, dialectical method, the method of generalization, the method of abstraction, the method of idealization, phenomenological method. **Scientific novelty.** On the basis of historico-philosophical researches it is carried out the analysis of the concepts *essentia* of human being, proceeding not only from the metaphysical point of view, but also with anthropological, axiological and gnoseological. It is proved that, despite of metaphysics accessory as abstract knowledge to different philosophical sections, everything the main thing remains the appeal to primary sources. After all in our world of cruelty, neglect, loss spirituality the main thing is not to lose the spiritual soil and the appeal to God.

Key words: onto, *essentia*, person, metaphysics, being.

REFERENCES

1. Akvinsky Foma. Sochineniya [Writings]. Moscow, Editorial URSS, 2013. 264 p.
2. Gusev V.I. Vstup do metafizyky [Introduction to Metaphysics]. Kyiv, Lybid, 2004. 488 p.
3. Gilson E. Filosofia v sredniye veka: Ot istokov patristiki do kontsa XIV veka [Philosophy in the Middle Ages: from the Source of Patristics to the end of 14th Centuries]. Moscow, Kulturnaya Revolutsiya, 2010. 678p.
4. Kondzolka V. Istoriya serednovachnoi filosofii [History of the Middle Philosophy]. Lviv, Svit, 2001. 320 p.
5. Koret E. Osnovy metafizyky [The basis of Metaphysics]. Kyiv, Tandem, 1998. 245 p.
6. Popov M.V. Filosofiya religii [Philosophy of Religion]. Kyiv, EKMO, 2013. 316 p.
7. Tabachkovsky V. Filosofiya. Svit lyudyny [Philosophy. World of the Person]. Kyiv, Lybid, 2012. 430 p.
8. Battista Mondin. Ontologiya i metafizyka [Ontology and Metaphysics]. Zovkva, Misioner, 2010. 284 p.
9. Gilson Ethen. History Christian in the Middle Ages. New York, 1954. 829 p.
10. Osypov A. Paradygma tilesnosti u smyslotvorchomu procesi duhovnyh practyk [The paradigm of body in

Надійшла до редколегії 15.10.2014

Прийнята до друку 28.11.2014